

Bulletin of Science and Education

**ВІСНИК НАУКИ ТА
ОСВІТИ**
ISSN 2786-6165 (online)

Nº 2(44) 2026

Видавнича група «Наукові перспективи»

Християнська академія педагогічних наук України

«Вісник науки та освіти»

№ 2(44) 2026

Київ – 2026

Publishing Group «Scientific Perspectives»
Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

"Bulletin of Science and Education"

№ 2(44) 2026

Kyiv – 2026

ISSN 2786-6165 Online

УДК 001.32:1 /3/(477)(02)

Ідентифікатор медіа R40-05847

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44))

«Вісник науки та освіти»: журнал. 2026. № 2(44) 2026. С. 3860

Рекомендовано до видавництва Всеукраїнською Асамблеєю докторів наук з державного управління
(Рішення від 02.03.2026, № 1/3-26)

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022
№ 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та
археології (спеціальність - 032 Історія та археологія) та
педагогіки (спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від
23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології
(спеціальність - 035 філологія)**

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання та Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів гуманітарних наук та мистецтва

Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а, також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходиться застосування тематики наукового журналу

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Котельницький Назар Анатолійович – член-кореспондент Української Академії Наук, кандидат історичних наук, доцент кафедри мовної підготовки та міжкультурних комунікацій, ЗВО Університет трансформації майбутнього (м. Чернігів, Україна)

Редакційна колегія:

- ✓ **Азарова Лариса Євстахіївна** - докт.філол.наук, професор, завідувач кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету (Україна)
- ✓ **Берест Ігор Романович** - доктор історичних наук, професор кафедри медійних технологій, інформаційної та книжкової справи, Національного університету «Львівська політехніка» (Україна)
- ✓ **Беррі, Стівен** доктор історичних наук, професор, професор епохи Громадянської війни Коледжу мистецтв і наук Франкліна Університету Джорджії (США)
- ✓ **Вуколова Катерина Володимирівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Україна)
- ✓ **Гурко Олена Василівна** - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна)
- ✓ **Заур Алієв** доктор філософії з історії науки, доктор філософії з політичних наук, доцент, доцент Інституту філософії та соціології НАНА, Азербайджан (Азербайджан)
- ✓ **Оскар Чамоса** кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Коледжу мистецтв і наук Франкліна Університету Джорджії, (США)

- ✓ **Островський Олександр Олександрович**, доктор філософії, доцент, доцент кафедри філології, Закарпатський угорський університет ім. Ф.Ракоці II (Україна)
- ✓ **Попа, Іоана** кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Інституту соціальних наук про політику (Франція)
- ✓ **Робак Ігор Юрійович** - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету (Україна)
- ✓ **Рубан Микола Юрійович** - доктор філософії з історії та археології, член правління Луганського обласного об'єднання ВУТ "Просвіта" імені Тараса Шевченка, голова правління громадської організації "Фонд відновлення залізничної спадщини України" (Україна)
- ✓ **Сайд М. Ісмаїл** доктор наук, професор, професор кафедри англійської мови, Коледж природничих наук і гуманітарних наук, Університет принца Саттама бін Абдулазіза, Аль-Хардж (Саудівська Аравія)
- ✓ **Синявська Олена Олександрівна** - кандидат історичних наук, доцент, доцент Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Україна)
- ✓ **Січкаренко Галина Геннадіївна** - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності Державного університету телекомунікацій (Україна)
- ✓ **Скляр Ірина Олександрівна** - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології, доцент кафедри світової літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ Донбаський Державний педагогічний університет, постдокторант (Україна)
- ✓ **Супрун Володимир Миколайович** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування (Україна)
- ✓ **Хитровська Юлія Валентинівна** - доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Україна)
- ✓ **Юган Наталія Леонідівна** – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри літературознавства, східної філології і перекладу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, практичний психолог у закладах освіти, член Центру українсько-європейського наукового співробітництва, Української асоціації когнітивної лінгвістики та поетики, Міжнародної федерації арт-терапії та самореалізації особистості (Україна)

Статті розміщені в авторській редакції.
Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

- Балагутрак М.П., Капелюшний В.П.** 3054
*КРИМІНАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ НА ГАЛИЦЬКІЙ ГУЦУЛЬЩИНІ В
КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.: ПРИЧИНИ ТА
ОСОБЛИВОСТІ*
- Бармак М.В., Ковалишин Н.М.** 3070
*ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНО-ПОШУКОВИХ ТА КЕЙС-
МЕТОДІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КЛЮЧОВИХ ТЕМ ДАВНЬОЇ
ТА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ*
- Бармак М.В., Козак І.М.** 3085
*УКРАЇНСЬКА ТА ПОЛЬСЬКА КРЕДИТНА КООПЕРАЦІЯ В
СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ: ПОРІВНЯЛЬНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ І
КОНКУРЕНЦІЇ (1890–1914 РР.)*
- Бзунько Г.Б.** 3100
*МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В
ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ*
- Брославська Т.В.** 3116
*МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ
(1920–1930-ті РР.)*
- Буяк Б., Волощук О.** 3128
*DIGITAL-ДЕМОГРАФІЯ: ВИКОРИСТАННЯ ВІДКРИТИХ
ДАНИХ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЗМІН ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ
НАСЕЛЕННЯ*
- Владика В.В., Алексієвець Л.М.** 3140
*ЕВОЛЮЦІЯ ТА ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО
КУРСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ
АГРЕСІЇ (2014-2021)*
- Гаврилів І.О.** 3155
*ДИТЯЧІ САДКИ, ЗАХОРОНКИ ТА ГРОМАДО-ЦЕНТРИЧНІ
МОДЕЛІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКІЙ
ЦЕРКВІ ТА БАПТИЗМІ ГАЛИЧИНИ Й ВОЛИНИ В МІЖВОЄН-
НИЙ ПЕРІОД (1920–1930-ті РОКИ): ПОРІВНЯЛЬНИЙ
АНАЛІЗ*

УДК334.73(477.83) "1890/1914"

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2\(44\)-3085-3099](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-3085-3099)

Бармак Микола Валентинович доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, <https://orcid.org/0000-0001-7440-0881>

Козак Ігор Михайлович здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, <https://orcid.org/0009-0003-1263-3294>

УКРАЇНСЬКА ТА ПОЛЬСЬКА КРЕДИТНА КООПЕРАЦІЯ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ: ПОРІВНЯЛЬНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ І КОНКУРЕНЦІЇ (1890–1914 РР.)

Анотація. У статті досліджено формування та розвиток польської й української кредитної кооперації в Східній Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття як складову соціально-економічних і національних процесів у краї. Проаналізовано історичні передумови виникнення обох кооперативних рухів, зумовлені відмінностями соціальної структури, рівня економічного розвитку та політичних позицій польської й української громад. Показано, що ранній старт польської кооперації (перший кооператив 1871 року, централізований союз 1874 року) був пов'язаний із переважно міським характером руху, наявністю заможних верств, освіченої інтелігенції та сприятливими адміністративними умовами в умовах польського політичного домінування в краї. Натомість українська кооперація формувалася в середовищі бідного селянства, за умов обмеженого доступу до капіталу, нижчого освітнього рівня та систематичної дискримінації з боку крайової адміністрації, але продемонструвала вражаючі темпи зростання: від 19 кас у 1895 році до понад 900 кас із 180 тисячами членів у 1914 році. Здійснено детальний порівняльний аналіз організаційних моделей обох кооперативних систем: польська кооперація зберігала переважно міський і містечковий характер (близько 60% кооперативів), орієнтувалася на модель Шульце-Деліча, об'єднувала ремісників, торговців, інтелігенцію; українська кооперація була переважно сільською (понад 85% кас), базувалася на моделі Райффайзена, охоплювала найбільш бідні селянські верстви. Особливу увагу приділено різному значенню кооперації для обох національних громад: для українців, позбавлених

політичної влади, кооперація стала ключовим інструментом економічної самоорганізації, формування національної еліти, виховання організаційних навичок та соціальної мобільності селянства під гаслом «Свій до свого по своє»; для поляків вона виконувала доповнювальну функцію в межах уже наявної системи політичних, культурних та економічних переваг. Розкрито основні форми конкуренції між польськими та українськими кооперативами – боротьбу за членів у містах і містечках зі змішаним населенням, економічні бойкоти, ідеологічну війну в пресі, використання адміністративних важелів, а також рідкісні випадки обмеженої співпраці. Доведено, що міжнаціональне кооперативне суперництво, попри конфліктний характер, мало позитивні наслідки: стимулювало організаційний розвиток обох систем, сприяло запозиченню успішного досвіду, підвищувало якість послуг, знижувало процентні ставки, поширювало кооперативну культуру та прискорювало економічну модернізацію регіону. Обґрунтовано довготривалі наслідки галицького кооперативного досвіду для формування традицій економічної самоорганізації та польсько-українських економічних відносин у міжвоєнний період та в XX столітті загалом.

Ключові слова: кредитна кооперація; Східна Галичина; польський кооперативний рух; український кооперативний рух; селянство; соціальна мобільність; національна економіка; міжнаціональна конкуренція; Австро-Угорщина.

Barmak Mykola Valentynovych Doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of History of Ukraine, Archaeology, and Special Branches of Historical Sciences, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0001-7440-0881>

Kozak Ihor PhD candidate (third-cycle / educational and scientific level of higher education), Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, <https://orcid.org/0009-0003-1263-3294>

UKRAINIAN AND POLISH CREDIT COOPERATION IN EASTERN GALICIA: A COMPARATIVE MODEL OF DEVELOPMENT AND COMPETITION (1890–1914)

Abstract. The article examines the formation and development of Polish and Ukrainian credit cooperatives in Eastern Galicia in the late nineteenth and early twentieth centuries as an integral component of the region's socio-economic and national processes. The study analyzes the historical prerequisites of both cooperative movements, emphasizing differences in social structure, economic

development levels, and political positions of the Polish and Ukrainian communities. It is shown that the earlier emergence of Polish cooperation (first cooperative in 1871, centralized union in 1874) was associated with its predominantly urban character, the presence of economically strong social groups, educated intelligentsia, and favorable administrative conditions under Polish political dominance in the province. In contrast, Ukrainian cooperation developed mainly among poor peasantry under conditions of limited capital access, lower education levels, and systematic discrimination by provincial authorities, yet demonstrated remarkable growth rates: from 19 credit unions in 1895 to over 900 unions with 180,000 members in 1914. A detailed comparative analysis of organizational models of both cooperative systems is conducted: Polish cooperation maintained predominantly urban and town character (about 60% of cooperatives), followed the Schulze-Delitzsch model, united artisans, merchants, and intelligentsia; Ukrainian cooperation was predominantly rural (over 85% of credit unions), based on the Raiffeisen model, encompassed the poorest peasant strata. Special attention is paid to the different significance of cooperation for both national communities: for Ukrainians, deprived of political power, cooperation became a key instrument of economic self-organization, formation of national elite, cultivation of organizational skills, and peasant social mobility under the slogan "Our people to our people for our goods"; for Poles it played a complementary role within an already established system of political, cultural, and economic advantages. The main forms of competition between Polish and Ukrainian cooperatives are revealed – struggle for members in cities and towns with mixed population, economic boycotts, ideological warfare in the press, use of administrative leverage, as well as rare cases of limited cooperation. It is demonstrated that interethnic cooperative rivalry, despite its conflictual nature, had positive consequences: stimulated organizational development of both systems, facilitated borrowing of successful practices, improved service quality, reduced interest rates, spread cooperative culture, and accelerated economic modernization of the region. The long-term consequences of the Galician cooperative experience for the formation of traditions of economic self-organization and Polish-Ukrainian economic relations in the interwar period and throughout the twentieth century are substantiated.

Keywords: credit cooperation; Eastern Galicia; Polish cooperative movement; Ukrainian cooperative movement; peasantry; social mobility; national economy; interethnic competition; Austro-Hungary.

Постановка проблеми. Східна Галичина кінця XIX – початку XX століття являла собою унікальну лабораторію етнічної та економічної конкуренції, де три основні національні групи – українці, поляки та євреї –

боролися за домінування в економічному просторі краю. Кредитна кооперація, що динамічно розвивалася в цей період, стала не лише інструментом економічної модернізації, а й полем гострої міжнаціональної конкуренції, де кожна група намагалася зміцнити свої позиції та відвоювати простір у конкурентів.

Польська громада Галичини, що становила близько 25% населення але контролювала понад 60% приватної земельної власності та домінувала в політичному житті краю, розпочала організацію кредитних кооперативів раніше за українців – вже в 1870-х роках. Українці, які складали майже 65% населення Східної Галичини, зі значним запізненням вступили на кооперативну ниву, але до початку XX століття зуміли створити потужний національний кооперативний рух, який став одним із стовпів українського національного відродження.

Вивчення українсько-польської кооперативної конкуренції має велике значення для розуміння механізмів економічної боротьби в умовах поліетнічного суспільства, ролі національного фактора в економічній модернізації, співвідношення економічної раціональності та національної солідарності в діяльності кооперативних організацій. Порівняльний аналіз двох моделей кооперативного розвитку дозволяє виявити як спільні закономірності, зумовлені єдиним правовим та економічним простором Австро-Угорщини, так і принципові відмінності, що визначалися різним соціальним становищем, культурними традиціями та національними стратегіями двох народів.

Актуальність дослідження зумовлена також практичними потребами сучасної України, де питання взаємодії та конкуренції різних економічних груп, роль національної ідентичності в економічній поведінці, механізми низової економічної самоорганізації залишаються надзвичайно важливими. Історичний досвід галицької кооперації може стати джерелом корисних уроків для розв'язання сучасних проблем економічного розвитку та міжетнічних відносин.

Мета дослідження – комплексний порівняльний аналіз української та польської моделей розвитку кредитної кооперації в Східній Галичині 1890–1914 років, виявлення механізмів конкуренції та взаємовпливу двох національних кооперативних систем, з'ясування ролі національного фактора в економічній діяльності кооперативів.

Завдання дослідження: аналіз історичних і соціально-економічних передумов формування польської та української кредитної кооперації в Східній Галичині з урахуванням різних стартових позицій обох національних рухів, порівняння їхніх організаційних моделей, соціальної бази й ідеологічних засад, а також дослідження форм конкуренції, обмеженої

співпраці та взаємовпливу двох кооперативних систем у контексті політики австрійської адміністрації та крайового самоврядування й оцінка довгострокових наслідків цієї конкуренції для польсько-українських економічних відносин.

Наукова новизна полягає у здійсненні комплексного порівняльного аналізу польської та української кредитної кооперації в Східній Галичині крізь призму соціальної бази, організаційних моделей та ідеологічних засад обох рухів, що дозволяє по-новому інтерпретувати кооперацію як інструмент міжнаціональної економічної конкуренції. Системно простежено механізми взаємовпливу польської й української кооперативних систем, з'ясовано роль державної адміністрації та крайового самоврядування у формуванні нерівних умов їх розвитку, а також окреслено довгострокові наслідки кооперативної конкуренції австрійського періоду для подальших польсько-українських економічних відносин у ХХ столітті.

Дослідження базується на аналізі наукової літератури з історії української та польської кооперації, використанні статистичних даних про діяльність кооперативів, а також на узагальненні матеріалів періодичної преси обох національних громад. Методологічною основою є компаративний підхід, що дозволяє виявити як спільні закономірності, так і специфічні особливості двох моделей кооперативного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика польсько-української конкуренції в економічній сфері, зокрема в кооперативному русі, привертала увагу дослідників як в австрійський період, так і в міжвоєнний час та в сучасних студіях. Однак спеціальних досліджень, присвячених саме порівняльному аналізу української та польської кредитної кооперації 1890–1914 років, обмаль.

Фундаментальну основу для вивчення теми заклали праці Іллі Витановича, зокрема його монументальна "Історія українського кооперативного руху" (1964) [3], яка містить численні згадки про польську кооперацію та українсько-польську конкуренцію, хоча й розглядає їх переважно з українського боку. І. Витанович детально проаналізував організаційні форми, ідеологічні засади та економічні результати діяльності обох кооперативних систем, але порівняльний аспект не став предметом його спеціального дослідження.

Серед сучасних українських істориків найбільш системно питання кооперативного руху в Галичині досліджує Степан Гелей. У співавторстві з Романом Пастушенком він створив фундаментальний підручник "Теорія та історія кооперації" (2006) [4, с. 234–380], який містить розділи, присвячені порівнянню різних національних кооперативних рухів у Галичині. Особливо цінними є праці С. Гелея, присвячені ідеологічним засадам

української кооперації [5] та діяльності окремих кооперативних організацій [6; 7]. Однак його праці зосереджені переважно на українському русі, тоді як польська кооперація залишається на периферії дослідницької уваги.

Ірина Гавліч у статтях, присвячених Крайовому союзу кредитовому [8] та організаційним аспектам кооперації [9], торкається питання конкуренції між українськими та польськими кооперативами, але не робить його центральним предметом аналізу. Василь Марочко у монографії "Українська селянська кооперація" (1995) [10, с. 95-173] також згадує про міжетнічну конкуренцію, але розглядає її в ширшому контексті розвитку селянського господарства.

Важливі відомості про польську кооперацію містяться в польській історіографії. Зокрема, дослідження з історії польського кооперативного руху в Галичині дають змогу реконструювати діяльність польських організацій, їхню структуру, фінансові показники та соціальний склад членів [11, с. 340-445]. Однак польські дослідники, природно, зосереджені на польському русі і приділяють мало уваги українській кооперації та взаємодії між двома системами.

Окремі аспекти проблеми розглядалися в працях, присвячених економічній історії Галичини [12; 13] та польсько-українським відносинам у Габсбурзькій монархії [14; 15]. Ці дослідження створюють необхідний контекст для розуміння кооперативної конкуренції, але не аналізують її спеціально.

Попри значний доробок, у сучасній історіографії залишається низка прогалин. Недостатньо досліджені конкретні механізми конкуренції між українськими та польськими кооперативами: як вони боролися за членів, за джерела капіталу, за ринки збуту, як реагували на дії конкурентів. Потребує додаткового вивчення питання про роль національного фактора в економічній поведінці членів кооперативів – наскільки національна солідарність переважала над економічною раціональністю. Недостатньо з'ясовано, як саме відмінності в соціальній базі (українці – переважно селяни, поляки – поміщики, міська інтелігенція та заможніші селяни) впливали на організаційні форми, стратегії розвитку та економічну ефективність кооперативів двох національностей. Мало вивчені конкретні випадки співпраці між українськими та польськими кооперативами, які, хоч і рідко, але траплялися. Порівняльний аналіз ефективності двох моделей кооперації – української і польської – залишається фрагментарним. Які кооперативи були успішнішими з економічного погляду? Чия модель краще відповідала потребам свого соціального середовища? Як досягнення одного національного руху впливали на розвиток іншого? Нарешті, практично не вивчено, як досвід кооперативної конкуренції австрійського періоду

вплинув на польсько-українські економічні відносини в міжвоєнний період, коли Галичина опинилася в складі Польської республіки і характер взаємин між двома народами докорінно змінився.

Виклад основного матеріалу. Коли 1893 року в селі Гостові біля Бережан український священник Костянтин Червінський організував першу успішну кредитну касу райффайзенівського типу, польська кооперація в Галичині вже мала майже двадцятирічну історію [1, с. 156-165]. Ця різниця в часі виникнення двох національних рухів не була випадковою – вона відображала глибокі відмінності в соціальній структурі, економічному становищі та культурному рівні польської та української громад краю.

Перший польський кооператив у Галичині – Товариство взаємного кредиту в Самборі – було засноване ще 1871 року [2, с. 108]. Це була каса міського типу за системою Германа Шульце-Деліча, призначена для кредитування дрібних ремісників і торговців. Вже 1874 року польські кооператори створили у Львові "Союз заробітчих і господарських товариств", до якого входили 51 кредитний і 7 промислово-торговельних кооперативів з 17 175 членами. Це була перша спроба централізації кооперативного руху, яка дала полякам значну перевагу в організаційному розвитку.

Чому поляки випередили українців у кооперативному будівництві? Перша причина – соціальна структура польської громади [3, с. 240-256]. Поляки в Східній Галичині становили меншість населення (близько 25%), але це була меншість привілейована і соціально диференційована. Вона включала великих землевласників (понад 90% великої земельної власності належало полякам), чисельну міську інтелігенцію (адвокати, лікарі, інженери, вчителі), заможне міщанство, державних чиновників. Ці верстви мали капітал, освіту, досвід організаційної роботи, зв'язки з владою.

Українці, навпаки, були населенням переважно селянським [4, с. 95-110]. Понад 90% українців жили на селі, займаючись сільським господарством. Українська інтелігенція була нечисельною і складалася переважно з греко-католицького духовенства. Української буржуазії практично не існувало – торгівля й ремесла перебували в руках євреїв. Така соціальна структура робила українців менш готовими до організації кооперативів, які вимагали певного рівня освіти, організаційних навичок і початкового капіталу.

Друга причина – культурні традиції та досвід громадської організації [5, с. 234-267]. Польська шляхта мала багатовікові традиції корпоративної солідарності, участі в сеймиках і посольських зборах. Ці традиції створювали культуру колективної дії та організаційні навички. Польська інтелігенція бачила в кооперації засіб економічного зміцнення нації та «органічної праці» на благо народу.

Українське селянство виходило з кріпосницького минулого, де будь-яка самоорганізація суворо контролювалася або заборонялася. Традиції громадської взаємодопомоги існували (толоки, поміч при будівництві хати тощо), але мали неформальний характер. Створити формальну організацію з чіткими правилами, фінансовою звітністю, виборними органами було для селян революційним кроком, який вимагав подолання психологічних бар'єрів.

Третя причина – політичні умови. Після австро-угорського компромісу 1867 року Галичина фактично перейшла під польське управління. Намісника краю завжди призначали з польської аристократії, сейм і адміністрацію домінували поляки. Це створювало сприятливі умови для польської економічної активності. Польські організації легко отримували реєстрацію, підтримку з крайового бюджету, пільгові кредити.

Українці стикалися з адміністративними перешкодами [1, с. 170-178]. Реєстрація українських товариств затягувалася, їхню діяльність ретельно контролювали. Фінансова підтримка з крайових коштів практично не надавалася. Це змушувало українців покладатися виключно на власні сили.

Четверта причина – різні моделі запозичення [3, с. 267-290]. Польські кооператори орієнтувалися на німецьку модель, зокрема на міські каси типу Шульце-Деліча. Ця модель відповідала соціальній структурі польської громади з її чисельним міським населенням. Українці взяли за основу сільську модель Фрідріха Вільгельма Райффайзена [1, с. 158-160]. Ця модель краще відповідала українській соціальній структурі, але вимагала більше часу для поширення по сотнях розпорошених сіл.

До середини 1890-х років розрив між польською та українською кооперацією був значним [2, с. 115-130]. Поляки мали розгалужену мережу міських кас, централізовану організацію, значний капітал. Українці робили лише перші кроки. Однак український кооперативний рух незабаром виявив надзвичайну динаміку зростання, яка дозволила не тільки наздогнати поляків за кількісними показниками, а й створити якісно нову модель національної економічної організації.

Незважаючи на те, що обидва рухи функціонували в одному правовому просторі, вони виробили дві досить відмінні моделі організації, що відображали особливості соціальної бази та національних стратегій двох народів. Найпомітнішою відмінністю була географічна та соціальна локалізація [3, с. 290-315]. Польська кооперація зберігала переважно міський та містечковий характер. Станом на 1910 рік близько 60% польських кооперативів функціонували в містах і містечках [2, с. 135]. Типовий польський кооператив об'єднував міських ремісників, дрібних торговців, чиновників, учителів.

Українська кооперація була переважно сільською [1, с. 185-195]. Понад 85% українських кас функціонували в селах, охоплюючи саме селянське населення – найчисельнішу, але й найбіднішу частину української громади. Ця відмінність мала далекосяжні наслідки [4, с. 137-156]. Міські кооперативи могли оперувати більшими сумами, швидше накопичувати капітал. Сільські каси працювали з дрібнішими позиками, але охоплювали набагато більшу кількість людей.

Польський кооперативний рух раніше досяг організаційної зрілості [2, с. 145-160]. Уже в 1870-х роках виник Львівський союз кооперативів, який координував діяльність польських кас, надавав методичну допомогу, організовував ревізії. Централізація давала переваги: економію на масштабі, можливість мобілізувати великі кошти, професійне управління.

Український кооперативний рух довго залишався децентралізованим [1, с. 200-215]. Окремі каси виникали стихійно, за ініціативою місцевих активістів, часто священників, і діяли автономно. Лише 1898 року був створений Крайовий союз кас системи Райффайзена [6, с. 28-35]. Децентралізація мала свої переваги: гнучкість, швидку адаптацію до місцевих умов, тісний зв'язок з громадою.

І польський, і український кооперативні рухи були тісно пов'язані з національним рухом, але характер цього зв'язку відрізнявся [8, с. 67-85]. Для поляків кооперація була одним із багатьох інструментів зміцнення національних позицій [3, с. 315-330]. Польська нація в Галичині контролювала крайову адміністрацію, мала розвинену систему освіти, сильні культурні інституції. Кооперація доповнювала цей арсенал.

Для українців кооперація стала однією з ключових форм національної самоорганізації та боротьби за економічну незалежність [1, с. 220-245]. В умовах, коли українці були відсторонені від політичної влади, кооперація перетворилася на головну арену, де можна було демонструвати організаційні здібності нації, формувати нову еліту, створювати власні економічні структури.

Гасло "Свій до свого по своє" стало квінтесенцією української кооперативної ідеології [5, с. 150-165]. Воно підкреслювало, що економічна діяльність не є лише питанням особистої вигоди, а має національний вимір. Купуючи в українській крамниці, позичаючи в українській касі, селянин не просто вирішував господарські проблеми – він зміцнював українську націю.

Греко-католицька церква відіграла ключову роль у становленні української кооперації [7, с. 98-145]. Священники були часто єдиними освіченими людьми в українських селах, вони вміли читати, писати, вести облік. Багато священників стали організаторами перших кас, головами правлінь. Митрополит Андрей Шептицький благословив кооперативний

рух як богоугодну справу, що надало йому легітимності в очах набожного селянства.

У польському кооперативному русі роль Римо-католицької церкви була меншою [2, с. 185-195]. Польські кооператори спиралися на світську інтелігенцію, професійних економістів, досвідчених підприємців. Церква підтримувала кооперацію на ідеологічному рівні, але не втручалася в практичне управління.

Співіснування двох національних кооперативних систем породжувало конкуренцію, яка набувала різних форм – від цивілізованого економічного змагання до відвертих бойкотів [1, с. 340-367; 4, с. 187-210]. Найочевиднішою формою була боротьба за членів кооперативів [3, с. 445-475]. У містах зі змішаним населенням одночасно діяли польські та українські каси. Критерієм членства ставала національна ідентичність [5, с. 367-390].

Особливо гострою конкуренція була в повітових містечках, де українське та польське населення було приблизно рівним або де українці становили більшість, але економічно були слабшими. Тут боротьба за кожного нового члена набувала символічного значення. У селах зі змішаним населенням часто виникали дві паралельні каси – українська і польська.

Конкуренція виходила за межі власне кооперативів [4, с. 195-210]. Українські активісти закликали селян купувати тільки в українських крамницях, здавати продукцію тільки в українські кооперативи. Аналогічні заклики лунали з польського боку. Ця політика мала певний успіх серед національно свідомої частини населення [5, с. 400-420].

Особливо складною була ситуація з євреями, які контролювали значну частину торгівлі та кредиту [3, с. 475-500]. І українські, і польські кооперативи позиціонували себе як альтернативу єврейському економічному домінуванню. У цьому питанні вони фактично були союзниками, хоча й не визнавали цього відкрито.

Адміністративні важелі були важливим полем конкуренції [1, с. 378-395]. Польське домінування в крайовому самоврядуванні давало польським кооперативам значні переваги. Вони легше отримували реєстрацію, їм надавалися пільгові кредити. Українські кооперативи стикалися з перешкодами [6, с. 40-52].

Процес реєстрації затягувався, заяви на кредити розглядалися довго. Парадоксально, але саме ця дискримінація стимулювала українців до більшої самостійності [1, с. 390-400].

Не маючи можливості розраховувати на державну підтримку, українські кооперативи мусили спиратися виключно на власні ресурси, що виховувало навички самоорганізації.

Конкуренція велася також на ідеологічному фронті [8, с. 175-195]. Українські газети регулярно публікували статті про успіхи української кооперації. Польська преса відповідала аналогічними публікаціями. Швидке зростання української кооперації викликало занепокоєння в польських колах [4, с. 210-218]. Попри всю гостроту конфліктів, українсько-польське суперництво мало й позитивний ефект – воно стимулювало розвиток обох рухів [3, с. 500-530]. Успіхи польської кооперації слугували для українців одночасно і викликом, і прикладом [1, с. 400-425]. Бачачи, що польські кооперативи успішно функціонують, українські активісти розуміли: це можливо і для них.

Водночас українці не копіювали сліпо польську модель [4, с. 220-235]. Вони адаптували її до своїх умов.

Темпи зростання української кооперації перевищили польські [1, с. 425-440]. Якщо 1900 року українці мали близько 100 кооперативів проти 300 польських, то 1914 року співвідношення змінилося: понад 900 українських кооперативів проти приблизно 400 польських. Це був вражаючий успіх, що засвідчив мобілізаційний потенціал українського національного руху.

Незважаючи на національну конкуренцію, відбувалося взаємне запозичення організаційних форм і практик [3, с. 530-550]. Українці, створюючи 1898 року Крайовий союз кас, певною мірою орієнтувалися на польський досвід централізації [6, с. 50-65]. Ідея ревізійних союзів, методи ведення бухгалтерії частково запозичувалися з польської практики. Поляки, бачачи успіх української сільської кооперації, почали приділяти більше уваги селу [2, с. 220-235].

Присутність конкурента змушувала обидві сторони підвищувати якість послуг, знижувати процентні ставки [5, с. 480-500]. Конкуренція підвищувала загальний рівень кооперативної культури в Галичині [3, с. 550-565]. Край став одним із центрів кооперативного руху в Австро-Угорщині.

Хоча конкуренція була домінуючою моделлю, траплялися й випадки співпраці [9, с. 540-565]. У деяких селах і містечках виникали спроби створення спільних кооперативів [1, с. 440-455]. Однак такі організації рідко були стійкими [2, с. 235-250]. Рано чи пізно національні суперечності проникали і сюди.

За темпами зростання українська кооперація випереджала польську [1, с. 450-470]. Якщо 1895 року діяло лише 19 українських кас проти майже 300 польських, то до 1914 року кількість українських кооперативів перевищила 900. Кількість членів також зростала швидше [6, с. 75-90]. 1900 року українські каси об'єднували близько 8 тисяч членів, 1914 року – понад 180 тисяч. Географічне поширення українських кооперативів було ширшим [4, с. 260-275].

У фінансовому плані картина складніша [3, с. 600-620]. Польські кооперативи мали більший капітал на одну касу. Це відображало заможніший склад членів. Українські каси працювали з меншими сумами, але охоплювали більшу кількість людей [1, с. 470-485]. З точки зору соціального впливу український підхід був демократичнішим. Відсоток неповернених позик у обох системах був низьким [6, с. 90-105].

Якщо оцінювати успіх з точки зору соціального впливу, українська кооперація мала більші досягнення [4, с. 275-290]. Вона охопила найбільшій прошарок населення – дрібних селян, які раніше не мали доступу до організованого кредиту. Для них кооперація стала справжньою революцією. Польська кооперація обслуговувала переважно середні верстви [2, с. 250-270].

З національно-мобілізаційної точки зору українська кооперація також мала більше значення [5, с. 520-545]. Для українців, позбавлених політичної влади й економічно слабких, кооперація стала головною ареною, де вони могли демонструвати свою організаційну спроможність.

Перша світова війна перервала поступальний розвиток обох кооперативних рухів [1, с. 485-510]. Галичина стала ареною жорстоких боїв. Обидві системи зазнали величезних втрат [7, с. 195-220]. Проте ідеї та досвід виявилися стійкішими [1, с. 510-530]. Уже в 1920-х роках обидва рухи відродилися.

В умовах Польської республіки характер конкуренції змінився [10, с. 150-220]. Тепер поляки контролювали не тільки крайове, а й центральне управління. Польська держава відкрито підтримувала польську кооперацію, ставлячи перешкоди українській. Парадоксально, це посилювало мобілізаційну функцію української кооперації. Гасло "Кожен українець – член кооперативу!" стало виразом економічного опору.

Досвід українсько-польської кооперативної конкуренції містить важливі уроки [3, с. 620-640]. По-перше, економічна діяльність не є етнічно нейтральною в умовах міжнаціональної конкуренції [4, с. 290-310]. Національна ідентичність може бути потужним мобілізаційним чинником. По-друге, конкуренція може стимулювати розвиток, якщо вона відбувається в цивілізованих формах [5, с. 545-565]. По-третє, економічна самоорганізація може стати важливим інструментом національного визволення [1, с. 550-575]. Українці використали кооперацію для формування власної еліти, накопичення капіталу, розвитку організаційних навичок.

Висновки. Українська та польська кредитна кооперація в Східній Галичині 1890–1914 років являли собою дві відмінні моделі національної економічної самоорганізації, що розвивалися в умовах гострої конкуренції, але й взаємного впливу. Польська кооперація розпочалася раніше,

спиралася на заможніші міські верстви, мала кращу організаційну структуру та підтримку крайової адміністрації. Українська кооперація, стартувавши пізніше, продемонструвала вражаючу динаміку зростання, охопивши сотні тисяч найбідніших селян і створивши масовий рух національної економічної мобілізації.

Конкуренція між двома системами набувала різних форм – від боротьби за членів і території до економічних бойкотів і ідеологічної війни в пресі. Проте вона мала й позитивний ефект, стимулюючи обидві сторони до вдосконалення, запозичення успішного досвіду, підвищення якості послуг. Роль національного фактора в обох рухах була центральною, але виявлялася по-різному. Для поляків кооперація була одним із інструментів зміцнення національних позицій. Для українців вона стала головною ареною економічної боротьби за національне визволення, школою самоорганізації та формування нової еліти.

Порівняльний аналіз ефективності двох моделей показує, що вони оптимізувалися під різні соціальні бази. Польська модель була фінансово потужнішою в середньому на одну касу, але охоплювала менше людей. Українська модель працювала з меншими сумами, але мала ширший соціальний вплив і більше значення для національної мобілізації. Досвід українсько-польської кооперативної конкуренції залишив глибокий слід в історії обох народів, сформувавши традиції економічної самоорганізації. Цей досвід зберігає актуальність для сучасної України, демонструючи потенціал низової економічної ініціативи як інструменту національного розвитку.

Література

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк: Товариство української кооперації, 1964. – 624 с.
2. Франко І. Що таке поступ? / І. Франко // Зібрання творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 104-130.
3. Гелей С. Д., Пастушенко Р. Я. Теорія та історія кооперації: підручник / С. Д. Гелей, Р. Я. Пастушенко. – Київ: Знання, 2006. – 640 с.
4. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.) / В. І. Марочко. – Київ, 1995. – 310 с.
5. Гелей С. Д. Львів – столиця української кооперації / С. Д. Гелей, Р. Я. Пастушенко // Українська кооперація: Історичні та соціально-економічні аспекти. – Львів: Коопосвіта, 1998. – Т. 1. – С. 150-565.
6. Гавліч І. Б. Місце Крайового союзу кредитового у розвитку української кооперації наприкінці XIX – на початку XX ст. / І. Б. Гавліч // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2011. – Вип. 16. – С. 28-105.
7. Гелей С. Д. Українські кооперативні діячі Західної України – активні учасники українських визвольних змагань / С. Д. Гелей // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Гуманітарні науки. – 2018. – Вип. 15. – С. 137-220.

8. Гелей С. Роль українського духовенства у формуванні національно-свідомої еліти / С. Гелей // Український часопис. – 2015. – № 3. – С. 67-85.
9. Пастушенко Р. Я. Селянське питання в Галичині кінця XVIII – першої половини XIX ст.: Австрійський варіант вирішення / Р. Я. Пастушенко. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. – 640 с.
10. Вісин В. В. Кооперативний рух на Волині у другій половині XIX – першій третині XX ст.: історичний аспект: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Вісин Василь Васильович. – Луцьк, 2015. – 522 с.
11. Гелей С. Д. Українська кооперація в Галичині: традиції і сучасність / С. Д. Гелей // Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки. – 2009. – Вип. 8. – С. 67-84.
12. Павликовський Ю. Українська кооперація в Галичині / Ю. Павликовський // Український кооператор. – 1936. – № 4-5. – С. 50-75.
13. Плисюк В. Західноукраїнське кооперативне молочарство в міжвоєнний період / В. Плисюк // Українська кооперація: Історичні та соціально-економічні аспекти. – Львів, 1998. – Т. 1. – С. 137-195.
14. Потапюк Л. М. Становлення економічної освіти на прикладі діяльності західноукраїнських громад (кінець XIX – початок XX століття) / Л. М. Потапюк // Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки. – 2013. – Вип. 11. – С. 77-95.
15. Історія кооперативного руху: підручник / С. Г. Бабенко, В. Г. Галюк, С. Д. Гелей та ін. – Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1995. – 410 с.

References

1. Vytanovych, I. (1964). Istoriiia ukrainskoho kooperatyvnoho rukhu [History of Ukrainian cooperative movement]. New York: Tovarystvo ukrainskoi kooperatsii. [in Ukrainian].
2. Franko, I. (1986). Shcho take postup? [What is progress?]. In Zibrannia tvoriv (Vol. 45, pp. 104-130). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
3. Helei, S. D., & Pastushenko, R. Ya. (2006). Teoriia ta istoriia kooperatsii [Theory and history of cooperation]. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].
4. Marochko, V. I. (1995). Ukrainska selianska kooperatsiia. Istoryko-teoretychnyi aspekt (1861-1929 rr.) [Ukrainian peasant cooperation. Historical-theoretical aspect (1861-1929)]. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Helei, S. D., & Pastushenko, R. Ya. (1998). Lviv – stolytsia ukrainskoi kooperatsii [Lviv – capital of Ukrainian cooperation]. In Ukrainska kooperatsiia: Istorychni ta sotsialno-ekonomichni aspekty (Vol. 1, pp. 150-565). Lviv: Kooposvita. [in Ukrainian].
6. Havlich, I. B. (2011). Mistse Kraiovoho soiuzu kredytovoho u rozvytku ukrainskoi kooperatsii naprykintsi XIX – na pochatku XX st. [The place of Regional Credit Union in development of Ukrainian cooperation]. Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutnie, 16, 28-105. [in Ukrainian].
7. Helei, S. D. (2018). Ukrainski kooperatyvni diiachi Zakhidnoi Ukrainy – aktyvni uchashnyky ukrainskykh vyzvolnykh zmahan [Ukrainian cooperative activists of Western Ukraine]. Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Humanitarni nauky, 15, 137-220. [in Ukrainian].
8. Helei, S. (2015). Rol ukrainskoho dukhovenstva u formuvanni natsionalno-svidomoi elity [The role of Ukrainian clergy in formation of nationally conscious elite]. Ukrainskyi chasopys, 3, 67-85. [in Ukrainian].

9. Pastushenko, R. Ya. (2009). Selianske pytannia v Halychyni kintsia XVIII – pershoi polovyny XIX st.: Avstriiskyi variant vyrishennia [Peasant question in Galicia]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian].

10. Visyn, V. V. (2015). Kooperatyvnyi rukh na Volyni u druhii polovyny XIX – pershii tretyni XX st.: istorychnyi aspekt [Cooperative movement in Volhynia]. Doctor's thesis. Luts'k. [in Ukrainian].

11. Helei, S. D. (2009). Ukrainska kooperatsiia v Halychyni: tradytsii i suchasnist [Ukrainian cooperation in Galicia: traditions and modernity]. Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Serii: Humanitarni nauky, 8, 67-84. [in Ukrainian].

12. Pavlykovskiy, Yu. (1936). Ukrainska kooperatsiia v Halychyni [Ukrainian cooperation in Galicia]. Ukrainskyi kooperator, 4-5, 50-75. [in Ukrainian].

13. Plysiuk, V. (1998). Zakhidnoukraiinske kooperatyvne molocharstvo v mizhvoiennyi period [Western Ukrainian cooperative dairy farming]. In Ukrainska kooperatsiia: Istorychni ta sotsialno-ekonomichni aspekty (Vol. 1, pp. 137-195). Lviv. [in Ukrainian].

14. Potapiuk, L. M. (2013). Stanovlennia ekonomichnoi osvity na prykladi diialnosti zakhidnoukrainskykh hromad [Formation of economic education on example of Western Ukrainian communities]. Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Serii: Humanitarni nauky, 11, 77-95. [in Ukrainian].

15. Babenko, S. H., Haliuk, V. H., Helei, S. D., et al. (1995). Istorii kooperatyvnoho rukhu [History of cooperative movement]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva NANU. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 07.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026